

Mnemosyne ve Mneme'nin İzinde: Mnemoteknik

*On the Trace of Mnemosyne and Mneme:
Mnemotechnics*

Ulaş BİLGE

Ankara Üniversitesi Felsefe (Sistemik Felsefe ve
Mantık) Bölümü Araştırma Görevlisi.

ubilge@ankara.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0273-6754

Makale Bilgisi

Bilge, U. (2020). Mnemosyne ve Mneme'nin
İzinde: Mnemoteknik, Possible Düşünme
Dergisi, Sayı: 17, s.37-49.

Kategori: Araştırma Makalesi

Gönderildiği Tarih: 15.06.2020

Kabul Edildiği Tarih: 02.07.2020

Yayınlandığı Tarih: 07.07.2020

Article Info

Bilge, U. (2020). On the Trace of Mnemosyne
and Mneme: Mnemotechnics. Possible Journal
of Thinking, Issue: 17, pp. 37-49.

Category: Research Article

Date submitted: 15th June 2020

Date accepted: 2nd July 2020

Date published: 7th July 2020

Öz

Bu makale mnemosyne ve mneme terimlerinin kökenlerini, Antik Yunan'da kullanılan mnemoteknik'in (belletme teknikleri) temelini oluşturmaları bakımından araştırmayı amaçlamaktadır. Öte yandan kullanılan bu tekniklerin, Antik Yunan Sözlü Geleneği içindeki yeri ve önemini, bunların hatırlamaya nasıl yardımcı olduklarını da incelemektedir. Böylesi bir araştırma bellek ve onunla ilintili terimlerin (hatırlama, anımsama vs.) nasıl kavramsallaştırıldığını, yani kavram haline nasıl geldiklerini göstermeyi amaçlamaktadır. Bellek, yaşamın her alanında yer alan vazgeçilmez bir "öge" olarak durmasından ötürü, ona dair yapılan çalışmaların kapsam alanı oldukça geniştir. Bu anlamda belleğe dair yapılacak herhangi bir çalışmanın, henüz yolun başında sınırlarını belirlemek zorunludur. Aksi durumda tam ve doğru bir açıklamanın ya da yorumun yapılabilmesinin olanağı neredeyse yoktur. Bu anlamda bu makale, inceleme sahası olarak Antik Yunan Sözlü Geleneği içindeki bellek anlayışını seçmekte ve onun yazıyla beraber geçirdiği dönüşümün (elbette belletme teknikleri hakkındaki tartışmalardan doğru) mnemoteknik'e etkisini serimlemeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla mnemosyne ve mneme'ye dair kökensel bir inceleme ve mnemoteknik'in kullanım sahaları gösterilmekte ve tekniklerin uğradıkları değişim incelenmektedir. Bu makale, Sözlü Dönem içinde belleğe dair söylenenlerin yanında, aslında, başlangıç-noktası olarak bir sofist tarafından kaleme alınan "Dissoi Logoi ya da Dialexeis" eserini almaktadır. Buradan yola çıkarak Aristoteles ve Platon öncesinde ve sonrasında (özellikle Cicero, Quintilian ve Aristoteles'in inceledikleri teknikler bağlamında) kullanılan yöntemler birbirleriyle kıyaslanarak, mnemosyne ve mneme terimlerinin mnemoteknik'le kökensel ilişkisini göstermek amacıyla serimlenecektir.

Anahtar Kelimeler

Mnemosyne, Mneme, Mnemoteknik, Antik Yunan, Sözlü Dönem.

Abstract

This article examines the terms of mnemosyne and mneme by considering them as a foundational base of mnemotechnics which is used in the Ancient Greek. On the other hand, it shows the place and importance of the technics in the Oral Tradition background of Ancient Greek and it examines how these technics help to remember in an easier way. Such investigation analyses how the term of memory and the terms (such as remembering, recollecting) which have connections with it, is conceptualized, that is how those terms become concepts. Because memory is a necessary "element" in every sphere of life, naturally, any search about it has a wide field of study. In this sense, an analyze about it should determine its borders at first. If not so, it is almost impossible to make a complete and right argumentation about memory. Therefore, this article chooses and detects its area of investigation as Oral Tradition of Ancient Greek, and on the other hand, it aims to reveal how these terms went through the changes after the invention of writing and it shows the effects of this alteration (of course by considering the discussions on mnemotechnics) to the mnemotechnics. At the same time this article analyses the origins of mnemosyne and mneme (on the basis of mnemotechnics) in order to show the field where mnemotechnics were used. Consequently, this article considers the text so-called "Dissoi Logoi or Dialexeis" as a starting-point for understanding mnemotechnics. Because it aims that Cicero's, Quintilian's and Aristotle's approaches of this issue can be clearer if an analyze starts with it. Consequently, it can help to show the essential connection between mneme and mnemosyne, naturally between these and mnemotechnics.

Keywords

Mnemosyne, Mneme, Mnemoteknik, Ancient Greek, Oral Tradition.

Giriş

Mnemosyne ve *mneme* gibi terimlere dair yapılan bir araştırma, doğası gereği, bellek teriminin kavramsallaştırma hareketini beraberinde getirmektedir.¹ Bu kavramsallaştırma içinde bellek ve onunla ilişkili olan “yetiler” hakkındaki sorulara cevap bulmak oldukça zordur. Soruların kapsam alanının genişliği böylesi bir alanda inceleme yapmayı meşakkatli hale getirmektedir. Dolayısıyla belleğe dair yapılan bir araştırmanın kapsamının da belirlenmesi zordur. Bellek, insan yaşamı için vazgeçilmez bir konuma sahip olmasından kaynaklı olarak hem sosyal bilimlerin hem de pozitif bilimlerin konusu haline gelmiştir. Hatta incelemeye en çok tabi tutulan “yetilerin” başında gelmektedir. Ancak öte yandan denebilir ki bir şey ne kadar çok incelemeye tabi tutulmuş ve detaylı araştırılmışsa bir o kadar da anlaşmazlık doğurmuştur. Muhtemelen bu yüzdendir ki belleğe dair çalışmalarda genel bir ortaklaşmadan söz etmek zorlaşmaktadır. Öte yandan belleğin ne olduğu, nasıl oluştuğu ve çalıştığı, beden içerisindeki yeri ve işlevinin ne olduğu üzerine (en azından bunları felsefe açısından inceleyen) araştırma yapan düşünürler ne epistemolojik ne de ontolojik tam bir mutabakata varabilmişlerdir. Bu durumun asıl nedeninin, bellek hakkında detaylı ve bütünlüklü çalışmaları yapmış ve bu alanın gelişim seyrini etkilemiş olan Platon ve Aristoteles’in konuya dair bakışlarındaki farklılık olduğu söylenebilir. Bellek, teorik ve felsefi bir inceleme yapılmak istendiğinde başvurulacak kaynakların en önemlilerini Platon ve Aristoteles’in eserleri² olduğu görülmektedir. Zira antik dönemde bellek hakkında yapılmış -en derli toplu- felsefi inceleme Platon ve Aristoteles’in çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır.³ Her iki düşünürün ortaklaştıkları noktaların azlığı, konuyu ele alış biçimindeki farklılık ve dolayısıyla vardıkları sonuçların birbirinden çok farklı olması, yapılan çalışmaların da farklılaşmasını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Platon ve Aristoteles’in söz konusu meseleye eğilimleri ve çıkardıkları sonuçların farklı olması hasebiyle kendilerinden sonra yapılan bellek tartışmalarına da farklı etkileri olmuştur. Kendilerinden sonraki çalışmalar üzerindeki etkilerinin ötesinde, Platon ve Aristoteles’in çalışmaları, aslında birçok açıdan kendilerinden önceki “çalışmalardan” ya da “yaklaşımlardan” yola çıkmaktadır.

Bu makale bellek konusunu felsefi bir bakış açısıyla ele alma amacının yanında, özel olarak Platon ve Aristoteles düşüncesinin öncesini konu edinmeyi hedeflemektedir. Elbette bunu, Platon ve (özellikle) Aristoteles’e giden yolu inceleme yoluyla gerçekleştirme amacı gütmektedir. Dolayısıyla Antik Yunan Dönemi’ndeki bellek çalışmalarını merkeze alıp, sözlü dönem ve sonrasında gelişen hattı irdelemektedir. Bu anlamda ilk önce; yazarı bilinmeyen ancak söz konusu alanı ciddi bir biçimde etkileyen ve Platon ile Aristoteles’ten önce kaleme alınan *Dissoi Logoi* adlı eserin bellekle ilgili olan kısmı incelenmekte ve hem kendi içinde hem de dönemin tartışmalarıyla kıyaslanmaktadır. Daha sonra *bellek* kavramının (*mnemosyne* ve *mnemé*nin) etimolojik kökenleri sunulmakta ve *mnemoteknik* için bir temel oluşturduğuna dair argümanın çerçevesi çizilmektedir. Üçüncü bölümde *mnemoteknik’in* “kabul edilen” orijini, gelişimi ve *mnemonik mekân* sistemi hakkında öne sürülen fikirlerin Aristoteles ve Platon sonrası dönemin düşünürlerinden Cicero ve Quintilian’ın görüşleri bağlamında bir çetelesi çıkarılmakta ve nihayetinde bunların, Aristoteles’in önerdiği belletme tekniğiyle karşılaştırılması yapılarak benzerlikleri, farklılıkları ve “eksiklikleri” gösterilmektedir.

¹ Bu makale, “Aristoteles’in Bellek Kavramı” adlı Yüksek Lisans tezimin bir parçası olarak hazırladığım ancak yayınlanmış olan teze dahil etmediğim bölümün -tezle ilgisini koparmamak üzere- yeniden gözden geçirilmiş ve eklemeler yapılmış halidir.

² Platon’un söz konusu meseleyi ele aldığı dialoglarından bazıları şunlardır: *Theaitetos*, *Philebus*, *Menon*, *Phaidon*, *Phaidros* vd. Öte yandan Aristoteles’in bellek hakkında kaleme aldığı bir eseri vardır: *De Memoria et Reminiscentia*, ayrıca *De Animá*nın ve *Parva Naturalia* içindeki diğer metinlerin de bellek konusuyla ilgili bölümleri mevcuttur. İncelenmek istenen konu Platon ve Aristoteles öncesi dönem, daha da önemlisi Sözlü Dönem olduğu için adı geçen eserlerdeki tartışmalara kısmen değinilmiştir.

³ Bu makale Aristoteles ve Platon öncesi tartışmaları içermektedir. Bu nedenle her iki düşünürün çalışmalarını konu dışında tutmuştur. Zira böylesi bir şey başka bir araştırmanın konusudur. Ancak makalenin ileriki kısımlarında Aristoteles’in “belletme tekniği” hakkındaki düşünceleri ve önerdiği “yöntem” hem Antik Yunan hem de Roma Dönemi’nde kullanılan tekniklerle karşılaştırılmıştır.

***Dissoi Logoi or Dialexeis* ve Sözlü Dönemde Bellek**

Platon ve Aristoteles'ten önce bellek üzerine kapsamlı bir çalışmayla karşılaşmamamız, bu konunun hiç ele alınmadığı ya da önem verilmediği anlamına gelmez. Bununla beraber herhangi bir çalışma yapılmış olsa bile günümüze ulaşabilmiş çok az eser (daha doğrusu yalnızca bir eser) vardır. Bu eser *Dissoi Logoi or Dialexeis*⁴ adlı bir eserdir. Yazarı bilinmeyen, ancak bir sofist tarafından kaleme alındığı anlaşılan (Preus, 2007:92) *Dissoi Logoi* söz konusu dönemin anlayışına dair önemli ipuçlarını içinde barındırır. Eser, Aristoteles ile Platon'dan önce yazılmış ve günümüze ulaşmış tek eser olarak kabul edilir.⁵ *Dissoi Logoi* adlı eserde bellek kavramsal bir araştırma konusu olmaktan ziyade, geliştirilmesi gereken bir şey olarak betimlenmektedir. Bununla beraber bellek ve kolay hatırlama için tekniklerinin⁶ anlatıldığı bir eserdir. Ahlaki öğretiler, bilgelik, düşünme konularındaki ikilikler üzerinde duran bu eserde, ayrıca, bir hatibin, hitap sırasında, kendi metnini unutmaması için yardımcı olabilecek yöntemler anlatılır. Günümüze ulaşmış olan kısımlarının sonuncusu *belletme* öğüsünde bulunur. O bölümde önerilen şey ile klasik anlamda bilinen bellek teknikleri arasında fark vardır. Öte yandan metnin son kısmında öğüt edilen teknik, Aristoteles'in *Topikler*'de (163b31-2) diyalektik öğrencilerine tavsiye ettiği teknik⁷ ile geleneksel olarak kullanılan *mnemonik mekân sistem*inden farklıdır (Sorabji, 1972: 31). Söz konusu farklara bakılmadan önce eserin önerdiği tekniklere dair bir inceleme yapmak gerekmektedir.

Eserde, retorik sanatını bilen bir insanın her konu hakkında doğru bir şekilde nasıl konuşması gerektiğini bildiğini söyleyemesinin (*Dissoi Logoi*, 1968: VIII) hemen akabinde, belleğin en büyük ve en iyi keşif olduğu, çünkü düşünce, bilgelik için olduğu kadar yaşamın idaresi için de kullanışlı olduğu (1968: IX) yazılır. Algılama, odaklanma ve zihnin işleminden, ayrıca işitme ve sonrasında işitilen şeyin daha öncesinde zihinde sahip olunan ya da bilinenle bağlantısının kurulması gerektiğinden bahsetmesi, bu eserin yalnızca bellek tekniklerini anlatmaktan ibaret olmadığını gösterir.⁸ Genel olarak söylenecek olursa eserde üç adımdan bahsedilir: a) dikkat kesilmek, b) duyulan her ne ise uygulamaya koymak (practice) ve c) her ne zaman bir şey duyulursa, daha önce zaten bilinenle bağlantısının kurulması. Özellikle son adım, belli bir dikkat kesilme ve işlemi takip etme yoluyla, bellek içerisinde olanların bağlantısının veya ilişkisinin kurulabileceğinin kabulünü gösterir. Bellek üzerine, hitap, bilgi ve devinim arasındaki ilişki (Barnes, 2005: 410) vurgusu yukarıda bahsedilen kabulü güçlendirir. Bağlantı veya ilişki kurma, *Dissoi Logoi*'de anlatılan bellek tekniği sınırları dahilinde, şu şekilde gösterilir: Örneğin, *Chrysippos* ismini hatırlanması istenirse, o zaman, bu isim, *chryso* (altın) ve *hippos* (at) ile irtibatlandırılmalıdır. Ya da bir başka örnek, eğer *Pyrilampes* adını hatırlama ihtiyacı var ise, bu isim, *pyr* (ateş) ve *lampein* (parlamak) terimleriyle irtibatlandırılmalıdır. Bunlar, kelimeler için olan örneklerdir. Öte yandan eğer *cesaret* hatırlanması isteniyorsa, o zaman *Ares* ve *Achilles*'i; metal işleri için *Hephaistos*'u, ya da *korkaklık* için

⁴ *Dissoi Logoi or Dialexeis* eseri iö. 400'de Peloponnesian Savaşı'ndan sonra, bir sofist tarafından yazılmış olduğuna dair genel bir kanaat vardır. Bu makale içerisinde metnin R.Sprague tarafından yapılan çevirisi kullanılmıştır. Orijinal metin için bkz. Diels-Kranz, Die Fragmente der Vorsokratiker, vol. II. İngilizce çevirisinde *Dialexeis* yerine İkili Tanımlar (Double Accounts) kullanılır. bkz. J.Barnes, The Presocratic Philosophers, 2005. Bunun nedeni; metnin elimize ulaşan kısımlarında araştırılan konuların ikilik olarak ele alınmasıdır. Eser, tartışmalı meselelere dair iki tarafın savlarını inceleyen bir katalog (Sorabji, 1972) gibidir. Bellek ve bellek teknikleriyle ilgili olan kısımlarda başlıklara dair veri elimizde olmasa bile böylesi ikilik durumu söz konusu olabilir.

⁵ Üzerine anlaşma sağlanan bu konu için bkz. Yates (1966), Sorabji (1972), Sprague (1968).

⁶ Söz konusu metin içinde bellek ve bellek tekniklerinin anlatılmış olduğu bölümün, "Concerning Wisdom and Virtue, Whether they are teachable" bölümünden sonra gelmesi, bu eserin sadece teknikleri anlatan bir eser olmadığını, bunun da ötesinde bir kavramsallaştırma içerdiğini göstermesi açısından değerlendirilmeye açılabılır.

⁷ *Mnemonik mekân sistem*inin Aristoteles tarafından nasıl kullanıldığına ve Aristoteles'e ait bellek teknikleri ile karşılaştırılmasına dair tartışma metnin ileriki kısımlarında yapılmaktadır.

⁸ Sorabji (1972) ve bu eseri incelemiş birçok kişi, eseri daha çok teknik olarak ele alırlar. Metnin elimize ulaşan kısımları, böyle düşüncelerine sebebiyet verir. Elbette, metni sadece kendi içerisinde incelemek dışında bize başka bir olanak tanımamaktadır. Ancak eserin incelenmesi, aşağıda incelenmiş olan, bellek ve bellek teknikleri bağlamında ve Sözlü Dönem geleneği içerisinde yapılır ise karşımıza bir bellek öğüsünün ötesinde şeyler çıkar.

Epeisos'u (Dissoi Logoi, 1968: 166) "gözde canlandırmak" gerekmektedir. Sorabji'ye göre metnin yazarı, okuyucularının bellerken "görsel canlandırma (visual imagery)" kullanacaklarını tahayyül eder gibi görünür (1972: 30). Hem *Dissoi Logoi*'de kullanılan bu yöntem hem de ileride göreceğimiz üzere, Aristoteles'in *Topikler*'de kullanmış olduğu yöntem *mnemonik mekân sistemi* yönteminden farklılık göstermektedir. Ancak "görsel canlandırmayı" daha önce bellenilen bir şeyle bağlantı kurması konusunda ise aralarında bir benzerlikten bahsedilebilir.

Yazarı bir sofist olan *Dissoi Logoi* eserinde belleğin "en iyi ve en güzel keşif" olarak nitelendirilmesi, Aristoteles ve Platon öncesindeki dönemde de meselenin incelenmeye değer bulunduğu göstermektedir. Öte yandan belleğe atfedilen önem çok daha öncesinde anlatılan hikayelerde, mitlerde, anlatılarda da kendisine yer bulur. Bu anlamda söz konusu meselenin incelenmesinin (her ne kadar bağlam ve kapsamı farklı olsa bile) çok eskiye dayandığını söylenebilir. Sözelimi Antik Yunan mitolojisinde, özellikle sözlü dönemde, belleğin önemli bir yere sahip olduğu söylenmelidir. Zira Hesiodos'un aktardığına göre Museler, henüz her şeyin başında iken, kendi annelerinin de yaratıldığını anlatır:

Khaos'tu hepsinden önce var olan/ Sonra geniş göğüslü Gaia, Ana Toprak/ Ve Sonra/ Eros, en güzeli ölümsüz tanrıların/ O Eros ki elini ayağını çözer canlıların/ Ve insanların da tanrıların da ellerinden alır/ Yüreklerini, akıl ve istem güçlerini/ Khaos'tan Erebos ve kara Gece doğdu/ Erebos'la sevişip birleşmesinden/ Toprak bir varlık yarattı kendine eşit/ Dört bir yanı saran Uranos, yıldızlı Gök'ü/ Sonra sarmaşık kucaklaşıp Uranos'la/ Doğurdu derin anafolu Okeanos'u/ Ve Koios'u, Hyperion'u, İapetos'u/ Theia, Rheia, Themis ve Mnemosyne'yi/ Altın taçlı Phoibe'yi, sevinli Tethys'ü/ Bunlardan sonra Kronos geldi dünyaya⁹(Hesiodos, 1977: 120-135).

Bilindiği gibi Gaia ve Uranos'un kızları olan ve yedi titandan biri olarak dünyaya gelen Mnemosyne, bellek anlamına gelmekte ve çağın bellek anlayışına uygun olarak insanlar ve tanrılar arasındaki ilk ortaklığın, bağlantının ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hesiodos'un, ona her şeyi en başından atlatmasını istediği Muselerin annesidir. Zeus ile dokuz gün yaşanan birliktelikten sonra dokuz Muse dünyaya getirir. Muselerin (*Kalliope, Kleio, Melpomene, Euterpe, Erato, Terpsichore, Ouraina, Thaleia ve Polymnia*), yüklendikleri misyonlar ise kabaca şöyledir: Astronomi, epik şiir, tarih, lirik şiir, tragedya, kutsal şiir, dans, komedi. Museler arasındaki bu görev dağılımı ilk bakışta bir şey ifade etmiyor gibi dursa bile, H. J. Rose'un belirttiği gibi, aslında bir alegori söz konusudur. Bellek, sanat ve zanaat üretir (Rose, 2005: 41). Öte yandan o insanlar ve tanrılar arasında kurulan ilk ortaklığın ifadesi olmasından dolayı belli bir "kutsallığa" sahip olan olarak da düşünülür. Sözelimi Mnemosyne, Hades'te bulunan beş nehirden birisi olan Lehte Nehri'nin iki kolundan birisine verilen addır. Platon'un Devlet diyalogunda anlatılan Er mitosunda da bahsi geçen Lehte, tüm ziyaretçilerin (seçtikleri yaşama göre az ya da çok) su içmek zorunda olduğu nehirdir:

(...) Hayvanlar da seçiyormuş böylece hayatlarını; kimi insan oluyormuş, kimi başka bir hayvan. Kötü hayvanlar vahşi, iyiler ehli oluyormuş ve türlü türlü karışmalar görülüyormuş bu arada. Bütün ruhlar hayatlarını seçtikten sonra gene o sırayla Lakheis'e yaklaşmışlar. Lakheis her birine kendi perisini vermiş; bu peri hayatı boyunca ona hizmet edecek, seçtiği kadere göre yaşatacakmış onu. Bu peri ilkin ruhu Klotho'ya götürürüp bu Parka'nın eli altından ve döndürdüğü kirmenden geçiriyormuş (...) Bütün ruhlar geçince hepsi birden boğucu, korkunç bir sıcaklığın altında Lethe ovasına

⁹ Titanlar ve onların çocuklarının tablosu için bkz. Azra Erhat, 2008: 324. Tabloya göre Uranos ve Gaia'dan doğanlar arasında Themis, Zeus ve Mnemosyne vardır. Zeus ve Themis'in birleşmesi sonucunda doğada düzeni simgeleyen Hora'lar ve kader tanrıçaları olan Moira'lar doğar. Yasanın, kanunun ta kendisi olan Themis, onun yanı başında Bellek anlamına gelen Mnemosyne ve Zeus'un onlarla ilişkisinden sonra doğanlar: Bir yanda dokuz Musa, diğer yanda Eunomia, Dika ve Eirene. Bu titan ve tanrıçaların hepsi, genel anlamıyla, belli bir düzeni ifade etmesi anlamında Antik Çağ'daki bellek anlayışını da örtük olarak ifade eder. Mnemosyne'nin doğuşu ise insan ve tanrılar arasında ilk bağlantılardan, ortaklıklardan birisi olarak konulabilir. Ayrıca karşılaştırma için bkz. *Antik Felsefe*, Walther Kranz, çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994.; H.J. Rose, *A Handbook of Greek Mythology*, Taylor & Francis e-Library, 2005; *Hesiod Theogony, Works and Days Testimonia*, ed. ve çev. Glenn W. Most, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts London, 2007.

gitmişler (...) Bu ırmağın suyu hiçbir kap içinde durmazmış; oysa herkes de bu sudan biraz içmek zorundaymış. Bazı ruhlar ölçüyü kaçırıp fazla içermiş, içer içmez de, her şeyi unutmuş (Platon, 2010a: X, 614a-621d).

Mnemosyne, sözlü dönem şiiri, kompozisyonu içerisinde önemli bir yer tutar. Sözlü dönem şairlerine kendi dizelerini "yazması" için bir ilham kaynağı olarak düşünülen Mnemosyne *yaratıcı* ve *üretici* bir faktör olarak yerini alır. Onsuz sözlü kompozisyon mümkün değildir, bu nedenle J.A. Notopoulos; sözlü şiir tekniğinin dayanağı olarak Mnemosyne'den, "Muselerin¹⁰ annesi" olarak, yardım istendiğini vurgular (1938: 473). Bu durum, Platon'un Theaitetos diyalogunda bellek için "bu levha bize Muse'lerin annesi Mnemosyne'nin bir başışı olsun" (2010b:191c-e) şeklindeki ifadeye ya da tanrıçanın (ki bu tanrıça Muse'dir) bütün düşünceleri Parmenides'in kulağına fısıldaması (Kranz, 1984: 75) gibi düşüncelerde kendisini gösterir. Sözlü dönem şairinin birçok şey için (iyi) bir belleğe sahip olmak durumunda olmasından bahseden Plutarch, bununla beraber, şiir içerisinde, dizelerle birlikte dokunan ve onlara bağlı olan, daha iyi hatırlanan ve zihinde sıkıca tutulan "bağlantılanmış ideaların¹¹" konuşma için en elverişli şey olduğunu vurgular (2003: 407-408). Çünkü, Notopoulos'un da üzerinde durduğu gibi, şair, kendi zanaatını bellek olmaksızın uygulayamaz ve o, şiirini *yazmadan* önce, kendi doğaçlamasının dayanağı olarak iş gören çok sayıda kelime gruplarını bellek zorundadır (1938: 472). *Mnemosyne*, sözlü kompozisyon stiline yerini yazılı kompozisyona bırakmasıyla kendi fonksiyonunu "yitirir". Daha doğru bir ifadeyle önceki pozisyonuna ve öneme sahip olmamaya başlar. Bu noktada denilebilir ki *Mnemosyne*'nin eski önemini "yitirmesi" ile, Platon'un *Phaidros* diyalogunda anlattığı hikâyede, Thamus'un *yazının icadı* ve dolayısıyla bellek için düşündüğü şey arasında benzerlik söz konusudur:

İşittiğime göre, Mısırdaki Naukratis yakınlarında, o yerin eski tanrılarından biri yaşardı ve bu tanrının kuşuna ise İbis denirdi. Tanrının kendi adı ise Thuth idi. Bu tanrı sayıları, aritmetiği, geometriyi ve astronomiyi, ayrıca dama ve zarı, en önemlisi de harfleri bulmuştu. O zamanlar bütün Mısır'ın hükümdarı Thamos'tu. Bir gün Theuth onun yanına gitti ve sanatlarını sundu; bunları bütün Mısırlılara öğretmek gerektiğini söyledi. Beriki ise her birinin ne yarar sağladığını sordu. Theuth ayrı ayrı açıkladıkça o kimisini güzel bulduğunu, kimisini de güzel bulmadığını söylüyordu (...) Harflere geldiklerindeyse, 'Ey hükümdar, dedi Theuth, bu öğretti, Mısırlıları daha bilge ve belleklerini daha güçlü kılacaktır. Belleğin ve bilgeliğin ilacını buldum.' Hükümdar ise şöyle karşılık verdi: 'Ey ustaların ustası Theuth! Kimisi sanatları doğruma yetisine sahipken, kimisi de onların kullanıcılarına zarar mı yoksa yarar mı vereceğini belirleme yetisine sahiptir. Şimdi sen harflerin babası, iyi niyetinden ötürü, onların yapabileceği şeyin tam aksini söylüyorsun. Çünkü bu, kullanmayı öğrenenlerin ruhlarına hafıza tembelliği verir; artık kendilerine ait olmayan yazı işaretlerine güvenerek, içlerinde bulunan kendilerine ait belleği kullanmayı hepten unuturlar. Bu nedenle sen, belleğin değil hatırlamanın ilacını bulmuşsun (Phaidros, 274c-275b).

Dolayısıyla yukarıdaki ifadeler, yazının icadıyla beraber hatıradaki tutulması istenen şeylerin başka bir yerde (örneğin, kâğıtta) muhafaza edilmeye başlandığının ve Mnemosyne'in eski önemini "yitirdiğinin" ifadesi olarak okunabilir. Ancak yine yukarıda ifade edildiği gibi bu görüldüğü kadar basit değildir. Bu bilgiler ışığında bellek ve onu tanımlamak için kullanılan kavramların nasıl kullanıldıklarını ve etimolojik köklerini incelemek konunun anlaşılması açısından önemlidir.

¹⁰ Her ne kadar Museler, ilham veren tanrıçalar olarak betimlense bile, bu durum Mnemosyne'nin durduğu yerin değerini azaltmaz. J. A. Notopoulos burada haklı olarak *Μοῦσαι* (Moūsai) kelimesini inceler. Moūsai'ler Anımsatıcılar'dır ve Mnemonise ile bağlantılıdır. Bunların etimolojik incelemesi daha sonra yapılacaktır.

¹¹"bağlantılanmış idealar", "ideas communicated"ın çevirisi olarak kullandım. Plutarch'ın bu kullanımını, M.Parry'in *Studies in the Epic Technique of Oral Verse-Making: I. Homer and Homeric Style* çalışmasında bahsetmiş olduğu "kelime-grupları" ile (her ne kadar biri epistemolojik göndergeye sahipken öbürü literal olsa bile, zihin ya da bellek içerisinde bulunan "birleşmiş fikirler" dolayısıyla yeniden belleme yada hatırlama kolaylaştığı için ve söz konusu dönem sözlü olduğu için) ilişkili olduğunu düşünüyorum. Parry, bir şairin, sıra dışı bir belleğe sahip olsa bile, onun kâğıt olmaksızın, kendi kelimelerinden herhangi bir uzunluktaki bir şiiri oluşturamayacağını söyler. Şair, kendi kullanımı için, dizelerini uygun hale getiren kelime gruplarına sahip olmak durumundadır.

Mnemosyne ve Mneme İlişkisi

Mnemosyne, sözlü dönem düşünme ve belletme biçimi içerisindeki etkisini yitirmesi, basit bir şekilde, onun tamamen yitip gittiği anlamına gelmez. Aksine kendi pozisyonunu güçlendiren bir yöne doğru ivme kazandığı da söylenebilir. Dönemin genel anlayışı bağlamında şu da söylenebilir: Mnemosyne sayesinde yazı icat edilmemişken bile (belli tekniklere uyularak) zihinde ya da bellekte bir "yazılama" işlemi yapılır. Yani henüz yazı yokken, hatırlanılması istenen "kompozisyonun" zihinde canlandırılması ve unutulmaması için harcanan çaba (her ne kadar semboller, imgeler mekânlar vs. olsa bile) belleğe ya da zihne bir şeylerin "yazıldığı" anlamına gelebilir. Dolayısıyla "yazıdan önce bir tür 'yazı' (text) var mıdır?" şeklindeki soruya, terimin "dokuma" anlamı bağlamında olumlu cevap verilebilir. Zaten bu nedenle yazıyla beraber teknikler form değiştirmiş olsalar da sözlü dönem içerisinde gelen mirasa sahip olmuştur. Bu durum hem Mnemosyne'nin etimolojik köklerinde hem de daha sonraki tekniklerde kendisini açıkça gösterir. Kullanılmış olan teknikleri incelenmeden önce kelimenin etimolojik olarak incelemesi konunun açık kılınması açısından önemlidir.¹² Mnemosyne, *mnêmê* (bellek), *mnêmonoein* ya da *memnêsthai* (hatırlama) anlamlarına gelir ve *Moûsai* ile yakından bağlantılıdır. Yukarıda verilen kavramların hepsi, geniş bir kapsamı olan *men-* kökünden türemiştir. B. Cassin'in vurguladığı gibi, *men-* genel anlamda zihin ile yapılan her şeyi kapsar (2014: 636). Bahsi geçen *men-* kökü, "akıl", "düşünce", "yaratıcılık" kavramlarını içerdiği gibi (Erhat, 2008: 208) "düşünmek" ve uzak bir anlam olarak da "artakalan" anlamlarına gelir.

Mnemosyne için çok önemli olan *mneme* terimi, Homeros'un eserinde geçmez ancak *İlyada* eserinde; "(...) Önümüze dayanamaz o duvar/atlarımız şu hendeği geçecek şıp diye/ Onların koca karınlı gemilerine varınca ben/ sakın unutmayın yakıcı ateşi" (2010: 235-6) şeklinde dile getirdiği cümlesinde Mnemosyne'ye ismini veren *mnêmosunê* kelimesini (Cassin, 2014: 639) kullanması önemlidir. Genel anlamıyla söylenecek olursa Mnemosyne ve dokuz kızı "hatırlatıcılar/anımsatıcılar" olarak, sözlü dönem içerisinde -özellikle şiirde- aktif bir konuma sahiplerdir, çünkü bellek, o dönem için, zorunlu olarak, en önemli yetilerin başında gelmekteydi. Mnemosyne'nin bellek tanrıçası ve Muselerin annesi olarak pozisyonu duyguların belleğe olan bağımlılığının bir kabulünü açıklar gibi görünür (Herrmann,1988: 19). Doğal olarak bu anlamlara sahip olan Mnemosyne'nin ve işlevlerinin sözlü dönem ürünlerinin yazılı döneme evrilmesi sırasında tamamen terk edilmesi düşünülemez.

Mnemonik Mekân Sistemi

Yukarıda anlatılan sözlü döneme dair tartışmalar ve *mnemosyne* ile *mneme* arasındaki ilişkiden de anlaşılacağı üzere dönemin koşulları ve düşünme biçimi (elbette başka ihtiyaçlara da cevap vermesinden ötürü) belletme tekniklerinin doğmasına, geliştirilmesine yol açmıştır. Her iki kavramın köküyle olan ilişkisi ve bunların da "düşünmek", "yaratıcılık" gibi terimlerle olan bağlantısı *mnemonik mekân sisteminin* de tam anlamıyla bunu geliştirmeye yönelik adımlarını ilk bakışta görünür kılar. Bu anlamda *mnemonik* sistem yalnızca kolay hatırlamak için geliştirilen bir yöntem olmaktan daha öte bir pozisyona sahiptir. Bu sistemin, tıpkı incelemeye alınan iki kavram gibi, düşünmeye, daha kolay ve canlı bir şekilde hatırlamaya,

¹² Gerek Aristoteles'in gerekse ondan öncekilerin bellek ile ilişkili olarak kullanmış oldukları kavramlar ve bu kavramlara yükledikleri anlamların mercek altına alınması Aristotelesçi bellek tartışmasının anlaşılması açısından hayattır. Genel hatlarıyla söylenirse günümüz bellek (teknolojik gelişmelerin ivme kazanması ile birlikte) daha *mekanik* bir tartışma hattı içerisinde anlaşılırken, Aristoteles'te bu konu felsefe ele alınır. Psiko-fizyolojik olan tartışma hattı biyoloji ve fizik temelinde ele alınır. Bu konu detaylı bir çalışma gerektirdiği için burada işlenmemiştir. Ancak çağımızın bellek tartışmalarına genel olarak C. Blaemore'un yorumuna katılarak yaklaştığımı ifade etmeliyim: "(...) Belleği mevcut kuramları bile bilgi depolamanın var olan yapay metotlarıyla analogilere dayanır. Mental bellek, bir bilgisayarın çekirdek belleği içerisindeki ferrit yüzüklerin elektro-manyetik polarizasyonu ve bir hologramın 'dağıtılmış' imgesi ile kıyaslanır" (Colin Blakemore, *Mechanics of the Mind*, Cambridge, 1977). Bu durum, Aristoteles ve öncesi bellek tartışmaları içerisinde kullanılan kavramların etimolojik kökenlerini araştırma zorunluluğu getirmektedir.

dolayısıyla "yazı düzeni" oldukça iyi olan etkileyici bir söylev (retorikçiler, politikacılar vs. için) verebilmeye olanak sağlar. Öte yandan detayları çok olan; çeşitli ve karmaşık bağlantılara sahip bir konunun akılda daha rahat tutulmasına (diyalektik öğrencileri, filozoflar vs. için) yardımcı olur. Bununla beraber, tıpkı Mnemosyne'ün sahip olduğu "yaratıcılık" gibi, tekniğin kendisi de daha canlı ve çeşitli bir sanat üretiminin (şairler vs. için) olanağını açmaktadır.

Antik Yunan'da geliştirilen belletme teknikleri içerisinde ilk olduğu kabul edilen ve Aristoteles'in kendi metinlerinde dört kez¹³ bahsetmiş olduğu *mnemoteknik*'in bilinen en ünlü hikâyesi, Cicero tarafından *De Oratore*'de¹⁴ anlatılan Keoslu Simonides¹⁵'e aittir. Simonides'in anlatılan hikâyesine geçmeden önce, Micheal Psellus'un onun hakkında söylediklerine kulak vermek, hikâyenin anlaşılması açısından iyi olacaktır: "Simonides'e göre kelime, şeyin resmidir" (Lyra Graeca, 1924: 259). Simonides'in "tatlı dilli" olarak anılmış olması ve "şiiirleri konuşan tablolar, tabloları sessiz şiiirler" olarak adlandırması¹⁶(Lee, 1940: 197), onun *mnemonik mekân sistemini* ve zihinde canlandırma yetisini iyi kullandığını, daha doğrusu ona dair anlatılan hikâyenin kabul edilebilir doğrulukta olduğunu gösterir. Hikâyeye göre Simonides, Scopas adındaki Teselyalı bir asil tarafından verilen ziyafette, ev sahibinin onuruna, Castor ve Pollux'a övgülerin olduğu bir bölümü de içeren, bir lirik şiiir okur. Kısa bir süre sonra Simonides'e dışarıda onu görmek isteyen iki gencin beklediği haberi gelir. Simonides onları görmeye dışarı çıkar fakat kimseyi bulamaz. Bu sırada Scopas'ın ziyafet verdiği yerin çatısı çöker. Scopas ve diğer misafirleri şiddetli bir şekilde düşen çatının altında kalarak ölürler. Çevredekiler içeri girmek ve ölenleri almak isterler. Ancak bedenlerin ezilmesi yüzünden cesetlerin kime ait olduklarını saptayamazlar. Simonides'in sahip olduğu güçlü anımsama yeteneği, zihninde daha öncesinde edindiği imgeleri ait oldukları yerlere doğru bir şekilde yerleştirebilmesi sayesinde, çatı altında kalanların her birinin daha öncesinde oturmuş olduğu yeri saptar, orada kimin oturduğunu ve dolayısıyla ezilen bedenlerin kime ait olduğunu söyler. Böylece herkesin kendi tanıdığının cesedini almasını sağlar (Cicero, 1875: II, lxxxvi)¹⁷. Cicero bu hikâyeyi, retorik'in beş kısmından bir tanesi olarak belleği gösterdiği için ve Romalı retorikçiler tarafından kullanılmış olan mekanlar (loci) ve *imgelerin mnemonik sisteminin* kısa bir betimlemesini içerdiği için anlatır ve önemini vurgular.

Hem *De Oratore*'de hem de yazarı bilinmeyen *Ad C. Herrenium Libri IV*'te ve Quintilian tarafından yazılan *Institutio de Oratorio* eserlerinde retorik öğrencilerinin öğrenmesi gereken teknikler anlatılırken, bellek retorik'in önemli bir kısmı olarak ele alınır. Çünkü bellek, hatiplerin uzun konuşmalarını hatırlayabilmesi açısından hayattır. Simonides'in keşfetmiş olduğu Cicero ve birçoklarının retorik öğrencilerine salık verdiği bu teknik karmaşık değildir. Bu sistem genel anlamıyla mimari bir tipi kullanır ve yukarıda bahsedilmiş olan *Dissoi Logoi*'deki yöntemden farklılık gösterir. Quintilian, *Institutio de Oratoria*'da, bellek içerisinde bir mekânlar dizisi oluşturmak için, mümkün olduğunca geniş bir "hatırlama binası" tasavvur etmeyi önerir. Bu binada, avlu, oturma odası, yatak odaları ve salon vb. bulunur. Quintilian, hatırlanması gereken kelimelerin; bir deniz seferinden doğru çizilen bir "çapa" ya da bir savaş halinden doğru çizilen "silah" olduğunu varsayılması üzerinden sembollerin, birincisinin, örneğin, avlu içerisine,

¹³ Topikler 163b28, De Anima 427b18, De Memoria 452a12-16, De Insomniis 458b20-2 metinlerinde bu konunun sözü geçer. Bu makalenin asıl uğraşı mnemonik tekniği açıklığa kavuşturmak olduğu için genel tartışmaları es geçmiştir.

¹⁴ R. Sorabji, ünlü hatırlama tekniklerinin Antik Grek döneminde geliştirildiğini ancak günümüze ulaşabilmiş antik betimlemelerin sadece Roma dönemine ait olduğunu söyler. Bu betimlemelerin kronolojik olarak sırasını şu şekilde verir: Rhetorica ad Herennium III; Cicero, De Oratore II; Quintilian, Institutio Oratoria XI.2. Ayrıca kırs. Frances A. Yates (1966), The Art of Memory, Volume III, s.2.

¹⁵ Simonides'e (yaklaşık olarak İ.ö 556-468) dair kapsamlı bir çalışma için bkz. Lyra Graeca, ed. and trans. J.M.Edmonds, Loeb Classical Library, 1924, Vol.II, s. 246-376

¹⁶ R.W.Lee, *Ut pictura poesis: The Humanistic Theory of Painting* adlı çalışmasında, bunun Plutarch (De gloria Atheniensium III) tarafından Simonides'e atfedildiğini aktarır.

¹⁷ Daha geniş bir anlatım için bkz. Quintilian Institutio de Oratoria XI, II, 8-19

ikincisinin oturma odasına ve geri kalanların da düzen içerisinde *impluvium*’unun çevresine yerleştirilmesi gerektiğini söyler (Quintilian, 1965: XI, II, 19-22). Semboller, imgeler bellek içerisinde düşünülen bu genel mekâna konulduktan sonra, odalar arası, sırasıyla, her gezinti hatırlamayı ve dolayısıyla belleği daha güçlü hale getirir, çünkü hatırlanılması istenilen şeylerin yerleştirilmiş olduğu mekanlar tıpkı balmumu üzerine yazılan yazıların kalıcı olması gibi bellek içerisinde kalıcı hale gelir. Quintilian’ın kullanmış olduğu “çapa”, “silah” gibi örnekler, bir bağlantı noktasını ifade eder. Bu nokta, bir cümlelerin hepsini hatırlatan bir kelime olabilir ya da mekân içerisinde konulan belli şeylerin birleşmesi olabilir.

Belleğin mekân sistemi üzerinden güçlendirilmesi için başka bir örnek Johannes Romberch’e ait eserde daha anlaşılır bir şekilde resmedilmiştir¹⁸. Çizilen resme göre; bir insan, ilkin, bu yerlerin (binalar ve onların iç kısımları) imgelerini alfabetik bir düzen içerisinde kendi zihninde biçimlendirmelidir. O bir konuşma içerisindeki noktaları bellemeyi, ezberlemeyi istediğinde, o zaman, noktaları sembolize eden “mental imgelerin” ikinci bir kurulumunu biçimlendirecektir. İlk noktayı sembolize eden imge, ilk yerin imgesinin üzerine tam bir şekilde getirilmelidir; ikinciyi sembolize eden, ikincinin imgesi üzerine getirilmelidir (Sorabji, 1972: viii) ve böylece devam eder. Bu anlamda *mnemoteknik*’in genel ilkelerini kavramak zor değildir diyen F. Yates haklıdır¹⁹. Düşünmenin kısmı olarak düşünülen bellek bölümünü geliştirmeyi isteyen insanların yapması gereken; belirli mekanları seçmek ve şeylerin mental imgelerini (yani bellekte tutmayı arzuladığı şeylerin imgelerini) tasarlamak ve mekanlar içerisinde yer alan imgeleri depolamaktır. Böylece mekanların düzeni, şeylerin düzenini koruyabilir ve şeylerin sembolleri, şeylerin kendisini ifade edebilir (Cicero, 1875: 186-7). *Mnemonik mekân sistemi* içerisinde kullanılan yöntemdeki mekânlar iyi düzenlenmiş ise, biz her hatırlama işlemindeki her mekân ziyaretimizde o mekânlara dair olan imgeleri hatırlamakla kalmayız. Ayrıca, Quintilian’ın aktardığı gibi, biz o mekâna her dönüşümüzde mekânın kendisini kavramanın yanında, orada yapmış olduğumuz şeyi, orada karşılaşmış olduğumuz insanları, hatta zihnimizden geçen ancak dile gelmemiş fikirleri hatırlarız. Dolayısıyla Quintilian, birçok sanatta olduğu gibi bu sanatın da deneyimden²⁰ çıktığını düşünür (Quintilian, 1965: XI,II,16-19). Retorik içerisinde ezberlenmesi gereken noktaların yazı içerisinde söz konusu olduğu için, Cicero tarafından *loci* (mekanlar) balmumu yazı-tabletleri olarak ve *imagines* (imgeler) balmumu üzerine yazılan harfler olarak düşünülür (Cicero, 1875: 186-7).

Cicero bu saptamayı yaptıktan sonra kelimelere dair olan belletmeyi “bizim [hatipler] için daha az gerekli olan” diyerek, “sembollerin daha büyük bir türü tarafından ayırt edilmiş olandır” der. Çünkü hatiplerin konuşmalarının üyeleriyle bağ kuran ve onlara benzer olan herhangi bir şey tarafından temsil edilmesi mümkün olmayan birçok kelime vardır. Bu nedenle Cicero, her zaman değişmeden kullanabileceğimiz semboller icat etmemiz gerektiğini söyler (Cicero, 1875: 188). Böylece *Dissoi Logoi* eserinde kullanılmış olan yöntem benzer bir yöntem burada da ortaya çıkar. Hem *mnemonik mekân sistemi* içerisinde kullanılan ve şeylerin hatırlanması için girilen yolda hem de *Dissoi Logoi* eserinde olduğu gibi kullanılan yöntem ve isimlerin hatırlanması için girilen yolda ortak olan; her ikisinin de imgeleri kullanması ve her ikisinin benzer kurallara dayanmasıdır. Gerek şeylere dair olan gerekse kelimelere dair olan anıların imgeleri kullandığı yapay belleğin iki türü (şeylerin ve kelimelerin ya da isimlerin belleği) için teknik terimler İ.Ö 400’de kullanılır (Yates, 1966: 30). Bu noktada Aristoteles’in Topikler’de (163b) konu

¹⁸ *Cogrestorium Artificiosae Memoriae* (1520) adlı bu eser bellek ve hatırlama üzerine bir incelemedir. R. Sorabji’nin, inceleme içerisindeki bu resmi, Aristoteles’e ait olan *De Memoria et Reminiscentia* kitabının çevirisinde kullanması, Aristoteles’in kendine has hatırlama-belleme tekniğinin anlaşılmasına yardımcı olması açısından önemlidir.

¹⁹ Frances A. Yates, mnemonik sistemin genel yöntemlerinin kavranmasının zor olmadığını ve en yaygın mnemonik mekân sistemi tipinin, mimari tip olduğunu söyler (Art of Memory, 1999: 3).

²⁰ Gerek *De Oratorio*’da gerekse bahsi geçen diğer eserlerde, bellek geliştirilebilir bir şey olarak görülür. *Institutio de Oratoria*’da belleğin, tarımsal bir alanın iyileştirilmesi gibi, iyileştirilebileceği söylenirken (Quintilian, XI.I.91-II.1-3), *Ad Herennium*’da doğal ve yapay olmak üzere iki türlü belleğin olduğu ve ikincisinin eğitimle geliştirilebileceği üzerinde durulur.

edindiği ve diyalektik öğrenen öğrencilere salık verdiği hatırlama sanatına (en toi mnemonikoi) bakılabilir. Şimdiden söylenmelidir ki Aristoteles'in burada önerdiği hatırlatma sanatı, Antik dönemde geniş bir şekilde kullanılan bir türe, yani "mekânlara" dayanan bir *mnemonik* sisteme dayanır. Sözelimi yukarıda ifade edilen mekân sistemiyle benzerlik gösterir. Ancak Aristoteles'in bunu bir noktaya kadar kabul etmesi söz konusudur. Bu nedenle konu edinilen tekniklere mesafeli bir yaklaşım sergilemektedir. Ona göre kendisinden öncekiler, diyalektik öğrenirken çeşitli savların hatırlanması için bu tarz teknikleri sunmuşlardır. Aristoteles'e göre bu kesinlikle *gerçek* bir *sanatın* öğretilmesi (Smith, 1997: 155) demek değildir. Diyalektik öğrenilecekse bu ancak ve ancak gerçek bir diyalektik sanatının öğrenmesiyle söz konusudur. Bu da herhangi bir problemi göz önüne alan bir savın nasıl inşa edildiğinin öğrenilmesiyle mümkündür²¹. Örneğin Aristoteles böylesi bir düşünceye sahip olduğundan ötürü, Cicero'nun "değişmeden kalan ve sürekli başvurulabilecek sembollerin üretilmesi" (1875: 186-7) şeklindeki düşüncesine katılmayacağı açıktır. Yine de şu söylenebilir; Aristoteles *Topikler*'de önerdiği teknik ile kendisinden önce (ve hatta sonra) kullanılan mekân sistemi tekniği arasında benzerlik vardır. Aristoteles bu eserinde önerilen yolda, diyalektik öğrencilerinin nasıl ezber yapması gerektiği ve bunların daha sonra nasıl hatırlanabileceğine dair geleneksel *mnemonik* tekniklere uygun olan açıklamalarda bulunur. Bu sistem öğrencilere ilkin çok fazla detaya sahip olan serileri ezberleyebilme (Smith, 1997: 160) ve onların yerleştirdikleri mekânların canlı imgeleri aracılığıyla kolay bir şekilde hatırlama olanağı verir. Söz konusu mekânlar bir kez oluşturulduktan sonra ilerideki hatırlamalar ve ezberlemeler kolaylaşmaktadır. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere bu durum Aristoteles'e göre ancak bir noktaya kadar kabul edilebilirdir. Dolayısıyla bu noktada hatırlama tekniklerine dair Aristoteles'in önerdiği ve kendisine has bir yeniliğe sahip olan "başlangıç-noktası" önerisine bakılmalıdır.

Aristoteles'in belletme tekniği için, daha doğrusu *animsama hareketinin* gerçekleşebilmesi için *De Memoria et Reminiscentia* adlı eserinde sunmuş olduğu "başlangıç-noktası" tekniğine göz atılmasında fayda vardır. Çünkü diğerleriyle kısmen benzer bir hareket burada da sunulmuş olsa bile özsel olarak bu teknik yenidir ve Aristoteles'e aittir. Aristoteles'in bu eserde önerdiği ve kullandığı teknik yukarıda sözü edilen diğer tekniklerden temelde farklılık gösterir. Elbette diğerleri gibi bu teknik de *animsama işleminin* gerçekleşmesi için kolaylık sağlamak amacıyla sunulur. Şimdiden söylenmelidir ki yalın ve basit olması, öte yandan imgeler arasında geçişi ve hareketi kolaylaştırıcı olması açısından Aristoteles'in önerisi daha kullanışlıdır. Ayrıca belli bir "ezberleme" önerisinden ziyade bir "çabayı" salık vermesi açısından daha sağlıklıdır. Söz konusu öneriye bakıldığında; Aristoteles, tıpkı doğada olduğu gibi, bellekte ya da *animsama işlemi* içinde de belli bir sıra düzenin olduğunu düşündüğü için A B Γ Δ E Z H Θ I (De Memoria 452a-b) şeklinde, her harfin bir imgeyi (dolayısıyla geçmiş bir deneyimi) temsil ettiği varsayılan bir seri üzerinden anımsamanın nasıl meydana geldiğini (ya da gelmesi gerektiğini) açıklamayı dener. Bu sıra düzeni içerisinde bir başlangıç-noktası, yani hatırlanması istenen şeyi, yakalanması arzulanan imgeyi seçmek ve oradan hatırlama işlemine geçmek önerilir. Sözelimi I'da hatırlanmak istenildiğinde ancak hatırlanmadığında H'ya gidilmesi gerekmektedir, çünkü H'dan hem Z'ya hem de Θ'ya hareket edilebilir. Eğer istenen burada da elde edilemiyorsa o zaman Γ'ya hareket edilmelidir. Γ'dan B ve Δ'ya geçilecektir. Bu durum anımsanmak istenen şey elde edilinceye kadar sürer. Dolayısıyla her seferinde bir "başlangıç noktası" seçilmeli ve oradan harekete başlanmalıdır. Bu yöntemin önerilmesinin önemli bir nedeni, belli bir *alışkanlıkla* hatırlama yerine, farkında olunarak sahip olunan imgeler arasında elde edilmeye çalışılan, yani hatırlanmak istenen imgenin hatırlanmasına yardımcı olmasıdır. Bir başka nedeni ise onun "orta" olanı (ki bu her iki yöne hareketi kolaylaştırması açısından önemlidir) seçebilme olanağı vermesidir. Çünkü Aristoteles'e göre her durumda orta olana gelmek ve oradan başlamak iyi bir seçenektir (452a17).

²¹ Bu meseleye dair tartışma başka bir çalışmanın konusu olabileceğinden burada detaylandırılmamıştır.

Sonuç

Sonuç olarak, öyle görünüyor ki bellek ve belletme tekniklerine dair yapılan çalışmalar günümüze ulaşabilmiş eserlerin çok daha ötesinde ve öncesinde konu edinmiş ve daha kolay hatırlamak için çok çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu anlamda felsefi bir incelemeye tabi tutulan bellek hakkında her ne kadar Platon ve Aristoteles'in belleği konu alan metinleri temel alınsa bile daha öncesinde de bu konunun hayati önemde olduğu görülmektedir. Bellek, yaşamın vazgeçilmez bir ögesi olarak asli yerini hep korumaktadır. Dolayısıyla bu meseleye dair yapılan ve yapılacak olan tartışmaların sonlanması da mümkün görünmemektedir. Bellek ve belletme tekniklerinin ilk defa ne zaman konu edildiği bilinmemekle beraber bir başlangıç noktası olarak Keoslu Simonides'in seçilmesi elimizdeki kaynaklara bakıldığında gayet doğru bir yaklaşımdır. Onun söz konusu yöntemi, bir eğitimle kazanılan değil "doğal bir yeti" gibi kullanma yeteneği olduğu için birçok farklı kaynak, onun, *mnemonik mekân sisteminin* kurucusu olduğu kabul eder. Bu anlamda F. Yates'e göre, her ne kadar bazıları, bahsedilen *ars memorativa*'nın (bellek ya da hatırlama sanatı), Pitagorasçılıktan, diğer bazılarının ise bunun Antik Mısır'dan geldiğini ima etmesi söz konusu olsa bile, bu sanatın Simonides'ten önce bulunduğu dair elimizde veri yoktur. Simonides'in sahip olduğu yetenekten doğru, geçmiş imgeleri belli bir düzen içinde hatırlayabilmesi ve bunu düzenli bir şekilde gözünde canlandırabilmesi söz konusu edilen tekniklerin yazıdan çok daha önce kullanıldığının kanıtıdır. Dolayısıyla bu yöntemin sözlü dönemde ozanlar ve hikâye anlatıcıları vd. tarafından kullanılmış olma ihtimali her zaman söz konusudur.²² Bu ihtimali güçlendiren bulgu ise, yukarıda anlatıldığı gibi, Mnemosyne ve onun Muselerine atfedilen özelliklerin yanı sıra Sözlü Dönem içerisinde kullanılan "kelime-grupları" ve bunların hatırlanması için girilen çabalardır. Öte yandan yazılı metin olarak *Dissoi Logoi'nin* seçilmesi (ilk metin olması nedeniyle), bellek teriminin kavramsallaşma sürecinde bir ilk adım, bir başlangıç noktası olarak seçilmesi gerekmektedir. Zira söz konusu eser bu konuları ilk defa gündeme getirmekle kalmamış, daha da ötesinde belli çözüm önerileri geliştirmiştir. Bu tartışmalar ışığında Aristoteles'in konu edinilen tekniklere mesafeli yaklaşımı iki önemli noktayı göstermesi açısından değerlidir. Aristoteles'in bu tavrının arkasında; diyalektik öğrenme amacında olan öğrencilerin bunu "bir sanat olarak öğrenmeleri gerektiği" düşüncesi vardır. Sadece ezberlenmiş ve ilerde hatırlanması için kaydedilmiş öğelerin diyalektik öğrenmeye negatif etkisi vardır²³. Dolayısıyla birinci noktaya bağlantılı olan bu durum alışkanlık haline gelmiş hatırlamanın yolunu açmakta ve gittikçe belleğin zayıflamasına neden olmaktadır. Alışkanlıkla hatırlamak yerine, hatırlanmak istenen "şeyin" peşinden gidebilme, zihinsel bir işlemi ve çabayı gerektirir. Aristoteles'in de bellek terimini kavramsallaştırma sürecinde ısrarla vurguladığı bu çabadır. Söz konusu çabanın yerine (her ne kadar *mnemoteknik'in* kurallarına uyulsa bile), sürekli bir ezberleme ve daha sonrasında hatırlanması için bellekte saklama işlemi, belleğin zayıflamasına ve yalnızca belli alışkanlıklarla hatırlama işleminin gerçekleşmesine neden olabilmektedir. Öyle görünüyor ki sağlıklı olan yol hem tekniklerin kullanılması hem de bir zihin işlemi olarak hatırlama işleminin sürdürülmesidir. Böylesi bir görüşe sahip olduğu için Aristoteles belleği kavramsal olarak incelemeye almakta ve onun diğer yetilerle olan ilişkisini açıklamaktadır.

Belleğin ve onunla ilintili kavramların felsefi incelenişi önemli bir tartışma sahasının açılmasının da olanağını içinde barındırır. Bu saha "yazıdan önce de bir 'yazı'dan söz edilebilir mi?" şeklindeki sorunun sorulabilmesiyle açılır. Sözlü Dönemde, belleğin ve onun geliştirilmesi için kullanılan yöntemlerin yaşam

²² Detaylı bir tartışma için bkz. Notopoulos (1938), Yates(1966).

²³ Böylesi bir mesele başka bir incelemenin konusu olması hasebiyle burada detaylandırılmamıştır. Ancak söz konusu negatif etkilerden biri şudur: gerçek bir diyalektik sanat, herhangi bir probleme dair savların kendi kendisini temsil etmesinin nasıl oluşturulduğunu öğretir. Öte yandan ilerde hatırlanmak üzere ezberlenmiş olan şeylerin böyle bir ihtiyacı yoktur.

içindeki önemli pozisyonunun yazıyla beraber uğradıkları değişimin daha iyi anlaşılabilmesi için felsefi bir inceleme elbette gereklidir ve belleğe dair yaklaşımlara kapsamlı bir bakış getirme olanağı sunması açısından önemlidir. Ancak öte taraftan "yazıdan önce de bir tür 'yazı' vardır" şeklindeki iddianın da öne sürülebilmesinin koşullarını ve sorunun temellendirilebilmesi olanağını üretmesi açısından ilgi çekicidir. Burada kullanılan (ve özellikle tırnak içinde yazılan) "yazı" terimiyle ifade edilen şey; içinde *imgeleri*, *resimleri* *sembolleri*, *yerleri* vb. barındıran (ve bilinen anlamda yazıdan farklı ancak ilintili olarak) bir tür betimleme anlamına gelir. Söz konusu "yazı"nın da *text* (textus, text-, texere²⁴; yazı) teriminin özsel anlamlarından biri olan "dokuma" fiiliyle ilişkisi bağlamında düşünülmesiyle böyle bir olanağa sahip olduğu söylenebilir. Nihayetinde kullanılan *mnemonik sistem* dahilinde bir tür "dokuma" yapıldığı varsayılabilir. Zihin ya da bellek içinde belli bir sistemin (sözgelimi mekân sistemi) kuralları dahilinde unutulmaması için belli bir düzende (sözgelimi Quitalian'ın *impluvium*ú) yerleştirilen imgelerin, yerlerin (loci) zihin ya da bellekte nasıl bir "görüntüye" sahip olduğu düşünüldüğünde, yukarıda sorulan sorunun sorulabilme olanağı doğmaktadır. Bu anlamda bu makale, yazıdan önce bir tür "yazı"nın olduğunu öne sürebilmenin olanaklarından bir tanesi olarak şunu görmektedir: *Mneme* ve *mnemosyne* terimlerinin *mnemonik mekân sistemi*yle olan özsel bağlantısı ve bu bağlantılar ile bellek teriminin kavramsallaştırılması arasındaki *zorunlu* ilişkinin görülmesinden doğru Sözlü Dönem denilen dönemde de bir tür "yazı" olduğu varsayılabilir.

Extended Abstract

Any analyze about memory should consider common origins and roots of the terms *mneme* and *mnemosyne* in order to understand their essential meanings and their connections with memory. This can make the relation between *writing* and *Oral tradition* clear as well. Because the root of both terms (*men-*) has a strong and essential connection with "reason", "creativity" and "opinion". It can be said that this connection is a obvious evidence for accepting the vital relation between memory and "thinking", on the other part between memory and active practical life. All the technics which were used in Oral Tradition or later and to help remembering in an easier way or try to make memory stronger (finding their grounds on those terms) have a clear connection with "creativity" in both daily life and political life. Because both memory and the technics which are mentioned in this article play an indispensable role in life. For this reason, it can be said that the goddess of memory (mnemosyne) and her nine daughters (Muses) have essential relations with "fine arts" because they have pauer of "creativity". Thus, this article traces the origins of those terms, on the one hand for making the relation between them and the Oral Tradition background of Ancient Greek more visible; on the other hand, it shows its vital connection with *mnemotechnics* as well. Because memory has a necessary position in life, making it stronger is important. Especially for thinkers, rhetoricians, poets etc. who should remember the text when he is in front of people.

This article examines the text so-called *Dissoi Logoi* or *Dialexeis* as a starting-point for *mnemotechnics* and compares it to the technics (which Simonides of Ceos uses for remembering; is told and developed by Cicero and Quitalian) in order to find a ground which can be construct for *mnemotechnics*. It claims that such point of view can make the discussions about *mnemotechnics* more understandable. Consequently, this article, firstly, examines *Dissoi Logoi* and compares it to the approaches in Oral Tradition in Ancient Greek. Secondly, on the basis of these discussions it analyses the origins and roots of two main terms (*mneme* and *mnemosyne*) and their importance for showing their necessary connection with *mnemotechnics*. Thirdly it presents how these technics were used by thinkers

²⁴ Ayrıca daha detaylı açıklama için bkz. *Oxford English Dictionary* (12 vols., 1933, vol xi).

(especially Cicero, Quintilian and Aristotle) by means of showing the similarities and differences between them. In the discussion about *mnemotechnics*, Aristotle differs from others. Because he points an important problem about "committing to memory" and "memorizing" for students of dialectics. In this sense, for the first step it should be said that "committing to memory" and "being recalled later" is not the best way for making memory stronger. In addition to this, a way which the capacities (thinking, recollecting etc.) are at work should be considered. Otherwise remembering can happen accidentally and only through a habit. Therefore, probably, the best way is both to use *mnemotechnics* and to be aware of Aristotle's starting-point theory and his theory of recollection. Because this theory works in a way which other capacities are at work as well. And this theory approaches the concept of memory in a philosophical way. This approach opens two main paths: First it opens the way which memory is considered as a concept and second it shows its main and necessary connection with "thinking" and consequently life.

On the other hand, by means of these discussions about memory have an important potential for constructing a new approach. For instance, an analyze about origins of these terms (*mneme* and *mnemosyne*) which considers the relations with *mnemotechnics* can open a new discussion which a question can be asked in: "Was there a kind of 'text' before invention of writing?". This article follows this question and answers positively, that is "Yes." Thanks to *mnemotechnics*, thinkers can "text" their speech in their mind or memory by using symbols, pictures, images etc. Naturally, it can be said that these technics are helping thinkers making kind of "texting" process in their mind or memory before invention of *writing*.

KAYNAKÇA

- , (1968), Dissoi Logoi or Dialexeis, (1968), *Mind, A Quarterly review of Psychology and Philosophy* içinde, Rosamond K. Sprague, (Çev.). Vol. Lxxvii
- , (1964), *Ad C. Herennium de ratione dicendi (Rhetorica ad Herennium)*, Harry Caplan (Ed. ve Çev.). Massachusetts, Cambridge: Harvard University Press.
- , (2014), *Dictionary of Untranslatables: A philosophical lexicon*, Barbara Cassin (Ed.). Steven Rendall, Christian Hubert, Jeffrey Mehlman, Nathanael Stein, and Michael Syrotinski, Translation edited by Emily Apter, Jacques Lezra, and Michael Wood, Princeton University Press: New Jersey.
- Aristotle, (1906), *De Memoria et Reminiscentia, Aristotle De Sensu and De Memoria* içinde, G.R.T. Ross (Çev.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Aristotle, (1995), *De Memoria et Reminiscentia, Parva Naturalia* içinde, David Ross (Ed. ve Çev.). London: Oxford University Press.
- Barnes, J., (2005), *The Presocratic Philosophers*, Taylor & Francis e-Library.
- Blakemore, C., (1997), *Mechanics of the Mind*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cicero, (1875), *De Oratore*, J.S. Watson (Çev.). New York: Harper & Brothers.
- Edmonds, J.M., (1924), *Lyra Graeca*, London: Loeb Classical Library, Vol.II.
- Erhat, A., (2008), *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Herrmann, D.J. & R. Chaffin(ed.), (1988), *Memory in Historical Perspective*, New York: Springer-Verlag
- Hesiod, (2007) *Theogony. Works and Days. Testimonia*. (Ed. ve Çev.). Glen W. Most, Cambridge: Loeb Classical Library 57, Harvard University Press.
- Hesiodos, (1977), *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, A. Erhat, S. Eyüboğlu (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hesiodos, (2012), *İşler ve Günler, Tanrıların Doğuşu*, Furkan Akderin (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Homeros, (2010), *İlyada*, Azra Erhat, A.Kadir (Çev.). İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Kranz, W., (1994), *Antik Felsefe*, Suad Y. Baydur (Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Lee, R.W., (1940), 'Ut pictura poesis: The Humanistic Theory of Painting'. Art Bulletin: XXII
- Notopoulos, J.A., (1938), *Mnemosyne in Oral Literature*, Transactions and Proceedings of the American Philological Association, Vol. 69, The Johns Hopkins University Press.
- Quintilian, (1965), *Institutio Oratoria*, H.E.Butler (Çev.). (in four volumes, VI) Cambridge: Loeb Classical Library, Massachusetts.
- Parry, M., (1930), "Studies in the Epic Technique of Oral Verse-Making: I. Homer and Homeric Style". *Harvard Studies in Classical Philology*, Sayı 41, 73-148.
- Platon, (2010a), *Devlet*, S.Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon, (2016), *Phaidros*, Birdal Akar (Çev.). Ankara: BilgeSu.
- Platon, (2010b) *Theaitetos, Diyaloglar* içinde (s.451-542) Macit Gökberk (Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Plutarch, (2003), *Moralia V*, Loeb Classical Library, Jeffrey Henderson (Ed.). Frank Cole Babbitt (Çev.). London: Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.
- Preus, A., (2007), *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*, Maryland: Scarecrow Press, Inc., Lanham.

- Rose, H.J., (2005), *A Handbook of Greek Mythology*, Taylor & Francis e-Library.
Smith, R., (1997), *Aristotle Topics Books I and VIII with excerpts from related texts*, New York: Oxford University Press.
Sorabji, R., [ve Aristotle], (1972), *Aristotle On Memory*, Providence: Brown University Press.
Yates, F.A., (1966), *Art of Memory*, Vol. III, London: Routledge & Kegan Paul.